

УДК 37.02

Зінаїда Гінтерс

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ С. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО У СТАНОВЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ І ДОРΟΣЛИХ

Українська інтелігенція в особі найкращих представників залишила нащадкам велику культурну і наукову спадщину – творіння своєї думки і практичної діяльності, з яких ми можемо почерпнути багато корисного для розбудови сьогоднішньої школи і школи майбутнього. З цього приводу В. Сухомлинський писав: “Можна без перебільшення сказати, що якби не світло знань про минуле матеріального і духовного життя суспільства, про розвиток культури, науки, системи освіти, педагогічної теорії, ми відчули б себе безпорадними, рухаючись навпомацки в темряві” [13, с. 62].

До плеяди видатних сподвижників розвитку освітньої справи в краї належить Степан Смаль-Стоцький – відомий професор-україніст, завідувач кафедри української мови та літератури Чернівецького університету, посол до Чернівецького та Віденського сейму, проводир українського національного відродження і творець українського шкільництва на Буковині. С. Смаль-Стоцький був найвідомішою людиною на Західній Україні та в наукових колах Західної Європи наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Упродовж багатьох років він був безперечним лідером культурно-національного руху українців краю [3].

С. Смаль-Стоцький народився 9 січня 1859 р. в с. Немилові на Львівщині (тепер Радехівський район). З 1864 р. навчався у місцевій сільській школі, отримуючи елементарні знання. За порадою місцевого вчителя, який побачив великі здібності дитини, 1867 р. батьки віддають його до Радехівської тривіальної школи, де провчився всього рік і з 1868 р. продовжив навчання у Львівській нормальній школі, яку закінчив через рік і успішно склав іспити до Львівської академічної гімназії. 1873 р. перейшов до польської гімназії, а згодом – до другої німецької. Під впливом видатного ученого, професора Г. Онишкевича С. Смаль-Стоцький разом з однодумцями-гімназистами і бурсаками почав видання бібліотеки творів відомих на той час письменників України. 1878 р. він із відзнакою склав випускні гімназійні іспити і вступив до Чернівецького університету на відділ слов'янської та української філології філософського факультету. На той час кафедрою слов'янської та української філології завідував Г. Онишкевич, учитель і наставник С. Смаль-Стоцького ще з Львівської

гімназії. В університеті С. Смаль-Стоцький вступив до студентського товариства “Союз”, його обрали головою товариства (1879–1882 рр.), ці обов’язки він виконував до закінчення університету [4, с. 506].

С. Смаль-Стоцький готувався стати викладачем гімназії, але на початку 1883 р. керівництво університету запропонувало йому вакантну посаду завідувача кафедри української мови і літератури в Чернівецькому університеті. Та щоб її зайняти, необхідно було поїхати до Відня, пройти курс навчання при Віденському університеті, захистити дисертацію й отримати науковий ступінь доктора слов’янської філології.

Молодий учений прослухав у Відні курс лекцій професора Ф. Міклошича, 1884 р. захистив дисертацію на тему “Процес аналогії у словозмінах руської мови”, склав докторантські экзамени (так званий рігозіум) й отримав наукове звання доктора слов’янської філології. Як перспективному обдарованому вченому Ф. Міклошич запропонував йому скласти габілітаційний іспит при Віденському університеті (спеціальна письмова контрольна робота і габілітаційна лекція, яку необхідно було прочитати перед ректором і професурою університету). Після цього Міністерство освіти і віровизнань затвердило його приват-доцентом Віденського університету, де він упродовж 1884–1885 навчального року практикувався у викладацькій роботі [1, с. 53].

22 березня 1885 р. С. Смаль-Стоцький був призначений надзвичайним професором Чернівецького університету, завідував кафедрою української мови та літератури аж до її закриття румунською окупаційною владою, а з 1894 р. обраний деканом філософського факультету цього ж університету [14, с. 3].

Цей період став початком активної наукової, громадської, політичної та освітньої діяльності вченого: він працював у товаристві “Руська Бесіда”, доклав великих зусиль до заснування товариства “Руська Школа” в Чернівцях і став його першим головою, був обраний головою товариств “Руська Бесіда” та “Руська Рада”. “Найбільша заслуга Рускої Бесіди в тім, – писав С. Смаль-Стоцький, – що вона покликала до життя різні рускі товариства, виплекала їх, так би сказати, на своїх грудях. Із аматорського театру пішло Драматичне товариство, відтак Буковинський Боян; гуманний бік діяльності Рускої Бесіди перебрало на себе товариство Народний Дім, що, засновавши бурсу для бідних школярів і підмогаючи всякі культурні змаганя, виповняє свою задачу знаменито: околошкільництва заходить ся тепер Руска школа, а про просвіту міщан черновецких дбає Міщаньска Читалня” [6, с. 281–282].

“Руська Бесіда” 1885 р. почала видавати Бібліотеку для молоді. С. Смаль-Стоцький надавав надзвичайно великого значення виданню такої бібліотеки: “Молодіж се будучність народу! Яка молодіж, таке буде і те покоління, що має колись заступити своїх батьків. Коли ми єї добре ви-

ховаємо, коли в ній розбудимо любов до рідного, до своєї батьківщини, коли ми розширимо її світогляд, коли навчимо її бути працьовитою, заповідливою, ощадною, чесною і згідною в загальних справах, то спокійно зможемо колись зійти з сего світа, бо будемо мати певність, що діти наші не зведуть ся на ніщо, не знівечать здобутки батьків своїх, а будуть щиро дбати про себе і про нарід. Отсе була провідна думка Омеляна Поповича, за почином котрого узріла світ Бібліотека для молодіжи. Вона також від самого початку видає ся рідною мовою народною і як найкраще розвивала ся. ... Бібліотека для молодіжи, міщан і селян стада улюбленою популярною книжкою і розходилася по цілій Буковині” [6, с. 85].

С. Смаль-Стоцький як співзасновник майже всіх культурно-освітніх товариств став лідером національно-культурного відродження українців Буковини. Він незмінний посол до Буковинського (1892–1912 рр.) та Віденського (з 1911 р. до розпаду Австро-Угорської імперії у 1918 році) сеймів, з 1904 по 1910 рік його обирають заступником крайового маршалка. Обіймаючи такі високі посади та маючи великі повноваження, С. Смаль-Стоцький здійснював практичні кроки на користь свого народу, особливо селянства: розширив мережу сільських хат-читалень, сільських кас, сприяв організації економічної освіти, став ініціатором заснування народного університету в Чернівцях, що допомагало залученню широких мас населення до здобуття освіти, активізував розвиток видавничої справи на Буковині, домігся впровадження фонетичного правопису [8, с. 121–123].

Як громадсько-політичний діяч С. Смаль-Стоцький належав до народовського табору, який спочатку не мав точно визначеної політичної програми. Народовський табір у той період виступав від імені всього українського народу, а не окремої групи.

На Буковині народовці об’єднувалися у двох організаціях: “Руській бесіді” та “Руській правді”. Вони вважали себе репрезентантами всього українського населення Буковини. Їхньою метою була протидія румунізації Буковини та забезпечення прав для українського населення. У своїй боротьбі за реалізацію національних прав українців у рамках Австро-Угорської монархії народовці використовували легальні засоби, намагаючись підтримувати і розвивати національну українську ідею.

Єдність українських національних сил на Буковині дала позитивні результати. Вже в 1892 р. С. Смаль-Стоцький був обраний послом до Буковинського сейму (від Садагурського судового повіту). Пізніше він переобирався на кожних наступних виборах. Саме у Буковинському сеймі розпочалася велика і результативна робота С. Смаль-Стоцького. Ще більш успішною вона стала, коли в 1898 р. до Буковинського сейму, а

1901 р. – до Віденського парламенту був обраний український політичний діяч, барон М. Василько. Об'єднаними зусиллями С. Смаль-Стоцькому і М. Василькові вдалося провести у Буковинському сеймі закон про культурну автономію, а також низку інших важливих законів, за якими буковинські українці отримали повну рівноправність із румунами й іншими національними групами Буковини. Це започаткувало всебічний національно-культурний розвиток українців Буковини.

На період перебування С. Смаль-Стоцького віце-головою Буковинського сейму припадає розквіт українського шкільництва на Буковині. Активним помічником С. Смаль-Стоцького у цьому питанні був О. Попович. Завдяки їм та багатьом їхнім помічникам до початку Першої світової війни на Буковині діяло близько 150 українських народних шкіл, у яких працювало понад 350 учителів. Більшість шкіл були чотири- і навіть шестикласними. На цей період припадає відкриття українських відділів при державній гімназії та учительській семінарії в Чернівцях, української утравістичної (двомовної) гімназії в Кіцмані й української державної гімназії у Вижниці. Були також засновані приватні українські гімназії у Вашківцях і Чернівцях. Створювалися перші професійні школи. Збільшилася кількість студентів-українців на богословському факультеті Чернівецького університету. Головна заслуга розвитку українського шкільництва на Буковині належала С. Смаль-Стоцькому.

Виступаючи за національні інтереси українців, С. Смаль-Стоцький завжди ставав на захист української мови. Він був першим у Буковинському крайовому сеймі, хто заговорив українською мовою. Противники не змогли придумати нічого іншого, ніж заявити з цього приводу, що С. Смаль-Стоцький не володіє німецькою мовою. Виступаючи у сеймі, С. Смаль-Стоцький порушував питання про вживання української мови в державних установах, судах, у транспорті, в міському господарстві. Він виступав, щоб урядники, які працюють серед українського населення, знали українську мову і застосовували її в діловодстві, щоб вулиці в українських містах мали українські назви тощо.

С. Смаль-Стоцький підтримував постійно зв'язок з українським буковинським селом, здійснюючи народну програму “реальної політики”, яка приділяла селянству найбільшу увагу. Він підкреслював: “... Мусим зробити сильним наш стан хліборобський ... сили не матиме той стан, наколи его пролетаризується, ні! Він тоді або пожене в Бразилію, або стане в своїй власній вітчизні рабом других. Ми всіх сил мусимо доложити, аби сей стан скріпився, зміцнився, став якнайбільше незалежним. Тоді той стан стане підвалиною нашого культурного і економічного поступу, нашої політичної сили” [9].

С. Смаль-Стоцький як селянський син прекрасно знав і розумів становище селян, він не тішив себе ілюзіями щодо ефективності одномоментних акцій, які можуть зробити селян щасливими, як, наприклад, зрівняльний перерозподіл землі чи насильницьке створення великих колективних господарств. Натомість він активно взявся за створення системи позичкових кас і дрібних кооперативних об'єднань на Буковині. Подібні селянські організації на той час уже були поширені у Західній Європі. Поступово цей рух перекинувся у Галичину. Однак на Буковині далі окремих газетних публікацій із проблеми справа не рухалася.

Свою промову в Буковинському сеймі 1893 р. С. Смаль-Стоцький присвятив питанням організації кредиту для селян. Він підкреслив, що хлібороби потребують в основному невеликих позичок – до 300 злотих ринських. Такий кредит давали лише невеликі міські каси, але під значно вищим відсотком, ніж великі кредитні установи. У ще гірші умови потрапляли селяни, коли зверталися до лихварів, котрі затягали їх у кабалу. І без того тяжке становище селян ще більше погіршувалося. Тобто селяни в питанні кредитування були полишені владою напризволяще. Декілька товариств “Власна поміч”, які тоді організувала “Руська бесіда”, не могли вирішити питання. С. Смаль-Стоцький обґрунтував створення на Буковині мережі закладів за системою Райфайзена, що, на його думку, була найбільш придатною для селян. Суть цієї системи, яку ще в середині ХІХ ст. активно популяризував німецький економіст і політик Ф. Райфайзен (звідси й назва кас – райфайзенки), полягала у створенні в кожному селі каси взаємодопомоги, яка об'єднувала гроші самих селян. Як стверджував С. Смаль-Стоцький, перевага цих кас полягала в тому, що вони охоплювали невелику територію (село чи парохію), а усі члени такої каси добре знали один одного. Боржника можна було легко примусити сплатити позичку, можна було перевірити, чи правильно вона використовується, можна було надавати її тільки лише справним господарям тощо.

Завдяки енергійній діяльності С. Смаль-Стоцького ідея створення райфайзенок втілювалася в життя. Перші шість райфайзенок були відкриті 1898 р., а наприкінці 1904 р. їх налічувалося 78. Одночасно робилися спроби створити більші кредитні об'єднання. За ініціативою І. Окуневського 1896 р. у Чернівцях була створена “Руська каса для ощадности і позичок”. До неї вступило спочатку 26 членів із 35 паями. Засновники брали за кредит 7%, хоча за такий низький відсоток у той час на Буковині ніхто позичок не давав.

На початку ХХ ст. у зв'язку зі швидким зростанням кількості райфайзенок постало питання про їх об'єднання у спілку. Це давало змогу значно збільшити капітал, який в окремих райфайзенках був дуже малий.

С. Смаль-Стоцький 1900 року видав “Порадник, як закладати каси пожиткові і шадниці” [10]. У квітні 1903 р. С. Смаль-Стоцький опублікував відозву про об’єднання селянських кас. “Тоті каси, – зазначалося у відозві, – повинні тепер зробити межи собою спілку і усі зв’язатися до купи в один кріпкий союз, аби через те прибуло їм сили і аби вони руским хліборобам принесли ще більший пожиток, подали їм ще більшу поміч і поратуюнок” [7]. Загальні збори представників селянських фінансових установ 10 травня 1903 р. прийняли ухвалу створити союз хліборобських спілок на Буковині “Селянська каса”, очолив її С. Смаль-Стоцький. “Селянська каса”, крім організації по селах кооперативів, поширила діяльність райфайзенок на купівлю і продаж землі. У 1912 р. вона об’єднувала 174 українські кооперативи, у тому числі 159 райфайзенок.

Під керівництвом С. Смаль-Стоцького або за його безпосередньої участі було створено низку інших кооперативних об’єднань для селян, зокрема “Карпатію”, “Працю” та ін. Він був найактивнішим діячем кооперативного руху на Буковині, особисто брав участь у відкритті близько 100 райфайзенок, проводив велику пропагандистську роз’яснювальну роботу, відстоював потреби кооперативів у Буковинському сеймі, урядових колах. С. Смаль-Стоцький завжди близько сприймав потреби селян і добре розумів їх. Обраний ним курс був життєздатним, а можливо, і єдино правильним за тогочасних умов. Зрештою, це наочно підтверджує досвід країн Західної Європи, де дрібні селянські господарства завдяки різним формам кооперації на рівних конкурували з великим сільськогосподарським виробництвом.

На поліпшення економічного становища Буковини була спрямована боротьба С. Смаль-Стоцького за виправлення кадастру ґрунтів Буковини. З метою практичного розв’язання цих питань С. Смаль-Стоцький разом із Є. Пігуляком скликав сільські віча, на яких роз’яснював несправедливість існуючого кадастру, необхідність подавати петиції з вимогою виправити недоречності. Такі віча 1896 р. відбулися в Заставні, Лужанах, Кіцмані, Чернівцях. С. Смаль-Стоцький, на відміну від багатьох тодішніх політиків, ніколи не цурався зустрічей із простими людьми, вмів знаходити спільну мову з селянами, роз’яснював їм доступно складнощі економічного і суспільного життя.

Вже перебуваючи на еміграції в Празі, він писав: “А ще й сьогодні згадую ті славні, величаві збори й віча, бо їх годі було забути. Тисячі людей слухали мене дві, три, не раз чотири години й більше, дух собі запираючи, сльози проливаючи ... були хвилі найвищого захоплення ... живе, щире слово найліпше плило прямо із серця до серця”.

Зусилля С. Смаль-Стоцького не були марними. На хвилі кампанії, організованої та проведеної ним, комісія з ревізії земельного кадастру

була змушена переглянути тарифи, знизити їх для ріллі та ставів і підвищити для лісів і сіножатей. Це вирівнювало становище в земельному оподаткуванні, однак деяка несправедливість залишилася, тому С. Смаль-Стоцький закликав продовжувати боротьбу.

Діяльність ученого у справі консолідації передової української інтелігенції, спрямована на необхідність добиватися взаєморозуміння з іншими народами, його виваженість і стабільність у політичній роботі була високо пошанована владою: він нагороджений Командорським Хрестом ордена Франца Йосифа (1908 р.), а 1911 р. йому присвоєно дворянський титул.

Педагог вважав, що необхідно давати селянам добру освіту, бо лише освічений народ зможе досягти високого життєвого рівня. Для розбудови української школи С. Смаль-Стоцький активно взявся за вивчення світового досвіду освіти для дорослих і доклав значних зусиль до налагодження діяльності “Курсу вищої освіти для селян” у Чернівцях. Він вивчав досвід організації подібних шкіл у Німеччині (1906 р.), ретельно студіював літературу про вищі школи для селян у Данії та Швеції. Перший організований курс вищої освіти для селян розпочав роботу в березні 1910 р. і налічував 37 слухачів, 1911 р. їх було вже 80. Слухачі забезпечувалися постійним житлом і харчами на весь період навчання, за що платили лише 30 крон, а решту витрат покривала “Селянська каса”. Програма курсів включала все-світню історію, історію України, історію державного устрою Австрії, астрономію і фізичну географію, антропологію й етнографію, гігієну, історію української літератури, історію релігій тощо – всього 26 годин на тиждень впродовж 1,5–2 місяців. Широкою була й культурна програма. Серед викладачів, крім С. Смаль-Стоцького, який був і директором цих курсів, працювали М. Кордуба, В. Сімович, Т. Галіп, І. Герасимович.

З 1911 р. організацію курсів узяло на себе “Історичне товариство” і перейменувало їх на “Курси висшої народної освіти ім. С. Смаль-Стоцького”. Однак вони проіснували лише три роки, оскільки на Буковину прийшла Перша світова війна. Впродовж 1920–1930 рр. про них не раз писали як про видатну подію освітнього життя в краї, були спроби створити щось подібне в інших регіонах України.

На початку Першої світової війни С. Смаль-Стоцький вів активну громадську та наукову діяльність. З 10 березня 1914 р. він – голова філологічної секції Наукового Товариства імені Т. Шевченка замість хворого І. Франка [14, с. 16]. У роки війни С. Смаль-Стоцький, незважаючи на поважний вік, вступив до австрійської армії, де був прикріплений до штабу Чернівецької бригади і служив на різних посадах. З 1916 р. за пропозицією В. Сімовича він почав працювати у Фрайштадтському (Горішня Австрія) таборі україн-

ських військовополонених, де проводив велику просвітницьку роботу, створив народний університет, школу, курси з різних предметів тощо. Серед полонених впродовж 1917 р. – першої половини 1918 р. С. Смаль-Стоцький вів загальні курси української мови, літератури, декламації та виразного читання, виголошував популярні лекції з історії України.

25 липня 1917 р. вченого обрано головою Центральної Управи Українських Січових Стрільців (ЦУУСС). 18–19 жовтня 1918 р. професор взяв активну участь у заснуванні у Львові Української Національної Ради, підтримуючи ідею створення окремої української держави у складі Австрії. Тут він деякий час очолював військове представництво ЗУНР, але вже 19 грудня 1918 р. керівництво Західноукраїнської Народної Республіки призначило С. Смаль-Стоцького послом у Празі. Ще перед тим він став одним із членів-засновників Академії наук у Києві [2, с. 9].

Майже 20 останніх років свого життя С. Смаль-Стоцький перебував у еміграції у Празі. Важливе значення в подальшій науково-викладацькій діяльності академіка стало заснування 17 січня 1921 р. у Відні Українського Вільного Університету, який згодом перенесли до Праги. Професор, доктор С. Смаль-Стоцький був обраний деканом, потім заступником декана філософського факультету. Але й за кордоном учений ніколи не полишав думки про повернення в Україну. Він уважно стежив за подіями в краї, співпрацював з газетами “Рідний край”, “Час”, висловлював сподівання, що, незважаючи на зміну обставин, український народ знову підніметься і заявить про свої права на весь голос. Однак сподіванням на повернення в Україну не судилося збутися. Стан здоров’я С. Смаль-Стоцького різко погіршився, а 17 серпня 1938 р. його не стало.

Після смерті С. Смаль-Стоцького майже всі українські журнали і газети Чернівців, Львова і Праги вмістили ґрунтовні статті про нього, в яких висловлювалася думка, що історики повинні провести детальне дослідження життя та діяльності видатного громадського діяча та визначного вченого, який повністю присвятив себе українському національному рухові.

С. Смаль-Стоцький розумів, яке значення має піднесення національної свідомості українського народу та його інтелігенції для реалізації української національної ідеї, щоб “вибороти собі незалежність, щоб вийти з упослідженого становища і стати попліч з другими народами до загальної людської культурної праці... Для того то справа самостійності руского народу мусить належати до політичної програми Русинів і з тої точки програмової не можна ані на волю попустити, бо вона є істиною самої програми” [12, с. 3].

Актуальними і в наш час є погляди педагога на роль національної інтелігенції як рушійної сили не лише національного відродження, але й роз-

витку цивілізації. Від народної інтелігенції багато в чому залежить культурна й економічна сила народу, вона “...мусить зібрати всі сили умислові на те, аби оту працю підперти, зробити її видатною, постаратися о те, аби тота праця не марнувалася; одним словом, інтелігенція народна повинна зайнятися докладною організацією праці народної. Це дасться досягнути через всякі товариства наукові, літературні, просвітні, через всякі стоваришення економічні і т. д.” [8, с. 121]. Реалізація національної ідеї, – вважав С. Смаль-Стоцький, – вимагає від політиків активної дієвої роботи, бо це повинна бути копітка праця “для відтворення культурної і економічної сили у руського народу, реальна політика – це праця, а не політикування, не галабурда” [8, с. 123]. Тому в зовнішній політиці необхідно виробляти позитивне ставлення до держави, до сусідів, а внутрішню політику необхідно спрямовувати на піднесення економіки, на “витворення культурної сили народу” для згуртування його навколо національної ідеї. Мету свого життя і наукової діяльності він висловив так: “ми не хочем, щоб наш нарід був вічним рабом хоть би і як могутніх і славних народів, а хочем, бажаєм і працюєм на те, аби він сам став паном на своїй власній прадідній землі” [11, с. 2].

Високу оцінку дав В. Сімович С. Смаль-Стоцькому як педагогу, вчителю народу і як шкільному діячу, університетському професору, що “підходив до слухачів із незвичайною простотою і ясністю викладу, що й найважчу річ умів робити доступно, що ніколи не шкодував часу на вияснювання та повторювання, що вправду ставав зрозумілим, проспособлюючись до рівня тих, що його слухали. ...Сам працюючий, ставив за мету в житті людини – працю. Як усякий добрий педагог, він носив у серці віру в людей... З повагою об’єктивно оцінював людину” [5, с. 17–18].

Аналіз поглядів, теоретичних ідей і положень, практичних дій, пропозицій, рішень і цільових орієнтирів С. Смаль-Стоцького свідчить про широкий діапазон його інтересів і значний внесок у розбудову української культури, освіти, економічний добробут українців, справу незалежності України.

1. Доктор Степан Смаль-Стоцький // Буковинський православний календар на рік звичайний 1894. — Чернівці. — 1893. — С. 47—56.
2. Масан О. Віват, академія / О. Масан // Молодий Буковинець. — 1993. — № 48.
3. Пенішкевич О. І. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII — початок ХХ століття) : монографія / О. І. Пенішкевич. — Чернівці : Рута, 2002. — 520 с.
4. Сімович В. Розвиток студентського життя в Чернівцях / В. Сімович // “Січ” : Альманах в пам’ять 40-х роковин основання товариства “Січ” у Відні / Зібрали і видали З. Кузеля і М. Чайківський у Львові. — Львів, 1908. — С. 502—531.
5. Сімович В. Степан Смаль-Стоцький як шкільний діяч і педагог / В. Сімович. — Львів, 1939. — 25 с.

6. *Смаль-Стоцький С.* Буковинська Русь: Культурно-історичний образок / *С. Смаль-Стоцький.* — Чернівці : Руська Рада, 1897. — 293 с.
7. *Смаль-Стоцький С.* В справі заснування союзу усіх руських кас райфайзенських / *С. Смаль-Стоцький* // Руська Рада. — 1903. — Ч. 13.
8. *Смаль-Стоцький С.* Політика реальна / *С. Смаль-Стоцький* // Буковина. — 1896. — Ч. 85; Ч. 88.
9. *Смаль-Стоцький С.* Політика реальна / *С. Смаль-Стоцький* // Буковина. — 1896. — Ч. 53–54, 56, 59–61, 63–64, 66–68, 70, 73–74, 76–77, 80–81, 84–85, 88.
10. *Смаль-Стоцький С.* Порадник, як закладати каси пожичкові і шадниці / *С. Смаль-Стоцький.* — Чернівці, 1900. — 32 с.
11. *Смаль-Стоцький С.* Руський нарід – руська мова / *С. Смаль-Стоцький* // Буковина. — 1889. — Ч. 1; Ч. 2.
12. *Смаль-Стоцький С.* Що повинні ми робити? / *С. Смаль-Стоцький* // Буковина. — 1906. — Ч. 13.
13. *Сухомлинський В. О.* Ідея всебічного виховання в її історичному розвитку // Вибрані твори : в 5-ти т. — Т. 1. — К., 1978. — С. 62-196.
14. Хроніка Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. — Львів, 1914. — Ч. 58—59.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2013

З. Гунтерс

Реализация педагогических идей С. Смал-Стоцкого в становлении национального и экономического образования детей и взрослых

Рассматривается общественно-политическая, научная и образовательная деятельность выдающегося украинского ученого Степана Смал-Стоцкого, его роль в основании культурно-просветительных обществ “Русская Беседа”, “Русская Школа” и “Русская Рада”, организации их издательской деятельности. Педагогические идеи С. Смал-Стоцкого нашли практическое воплощение в реформировании украинского правописания, изучении украинского языка в школах Буковины, организации экономического образования, привлечении широких масс населения к получению образования, организации курса высшего образования для крестьян.

Ключевые слова: культурно-просветительные общества, национальная школа, экономическое образование, образование взрослых.

Z. Hipters

Realization of Pedagogical Ideas of S. Smal-Stozkiy in Formation of National and Economic Education of Children and Adults

The article considers public-political, scientific, and educational activity of the prominent Ukrainian scholar Stepan Smal-Stozkiy and his role in foundation of cultural and educational societies “Russian Conversation”, “Russian School” and “Russian Council” and organization of their pub-

lishing activity. The pedagogical ideas of S. Smal-Stozkiy found practical embodiment in reformation of the Ukrainian spelling, study of Ukrainian in schools of Bukovyna, organization of economic education, engagement of great masses of population into the receipt of education, organization of higher education course for peasants.

Key words: cultural and educational societies, national school, economic education, education of adults.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор О. А. Лавріненко